

НАВЧАЛЬНИЙ КУРС «СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ» ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-РЕФЛЕКСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

STUDY COURSE "SOCIAL NETWORKS" AS A FACTOR OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL-REFLEXIC COMPETENCE OF THE FUTURE PEDAGOGUE

У статті йдеться про проблеми розвитку соціально-рефлексійної компетентності майбутнього педагога у процесі організації навчальної діяльності студентів. Акцентовується увага на взаємозалежності процесів професійного розвитку та саморозвитку студента, необхідності такого підходу до організації навчальних занять, у рамках якого стимулюються процеси, пов'язані з саморозвитком. Це безпосередньо стосується і саморозвитку його соціальної, соціально-рефлексійної компетентності. Запропоновано підходи до використання цих положень для планування й організації навчальної роботи студентів у рамках опрацювання навчального курсу «Соціальні мережі», який трактується як чинник розвитку соціально-рефлексійної компетентності майбутнього педагога. Пропонуються варіанти теоретичної та практичної підготовки студентів у контексті формування змісту цього навчального курсу, а також алгоритми організації навчальної діяльності студентів, спрямованої на розвиток соціально-рефлексійної компетентності майбутніх педагогів.

Ключові слова: соціально-рефлексійна компетентність, рефлексія, самоаналіз, соціальні мережі, алгоритми діяльності.

В статье говорится о проблемах развития социально-рефлексивных компетентностей будущего педагога в процессе организации учебной деятельности студентов. Акцентируется внимание на взаимозависимости процессов профессионального развития и саморазвития студента, необходимости такого подхода к организации учебных занятий, в рамках которого стимулируются процессы, связанные с саморазвитием. Это непосредственно касается и саморазвития его социальных, социально-рефлексивных компетентностей. Предложены подходы к использованию этих положений по планированию и организации

учебной работы студентов в рамках разработки учебного курса «Социальные сети», который трактуется как фактор развития социально-рефлексивных компетентностей будущего педагога. Предлагаются варианты теоретической и практической подготовки студентов в контексте формирования содержания этого учебного курса, а также алгоритмы организации учебной деятельности студентов, направленной на развитие социально-рефлексивных компетентностей будущих педагогов.

Ключевые слова: социально-рефлексивная компетентность, рефлексия, самоанализ, социальные сети, алгоритмы деятельности.

The article deals with the problems of development of the socio-reflexive competence of the future teacher in the process of organizing students' educational activity. It emphasizes the interdependence of the processes of professional development and self-development of the student, the need for such an approach to the organization of training sessions, within which the processes of self-development stimulate. These processes influence directly the self-development of students' social and socio-reflexive competence. We offered some approaches to the use of these provisions on planning and organization of educational work of students as part of the training course "Social Networks", which is interpreted as a factor in the development of the socio-reflexive competence of the future teacher. The article presents some variants of theoretical and practical training of students in the context of the formation of the content of this training course, as well as algorithms for organizing students' educational activities aimed at developing the socio-reflexive competence of future teachers.

Key words: socio-reflexive competence, reflection, self-analysis, social networks, algorithms of activity.

УДК 378.147.091.31-051:159.955.4

Опалюк Т.Л.,
канд. пед. наук,
старший викладач кафедри
соціальної педагогіки
і соціальної роботи
Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Актуальність проблеми зумовлюється тим, що будь-який навчальний курс у системі професійної підготовки вчителя повинен мати чітку орієнтованість на реалізацію комплексу професійно значущих цілей, а також виходити з потенційних можливостей змісту дисципліни, відповідної галузі науки, яку він представляє.

Особливості розвитку соціальної, соціально-рефлексійної компетентностей майбутнього вчителя свідчать про те, що практично всі дисципліни гуманітарного циклу мають відповідний потенціал розвитку означеної якості, водночас є дисципліни, фактично підпорядковані реалізації соціально-рефлексійних функцій. До них нале-

жить курс «Соціальні мережі», запрограмований у структурі професійної підготовки соціального педагога.

Необхідно усвідомити принципову відмінність викладання курсу в системі інформаційно-репродуктивної освіти та компетентнісної, яка реалізується через всі складники навчальної діяльності: постановку цілі, визначення завдань курсу, відбір і структурування його змісту, вибір форм і методів його опрацювання, а також підходи до оцінювання результативності (як загальної, так і стосовно навчальних досягнень кожного студента).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами компетентнісного підходу у вищій професійній освіті, у т. ч. його соціальної складо-

вої частини, займалися такі науковці, як В. Бондар, Н. Бібік, І. Драч, Г. Єльнікова, І. Зимня, В. Луговий, В. Маслов, О. Малихін, О. Ніколаєску, О. Овчарук, О. Савченко та ін.

Так, В. Луговий [3], узагальнюючи напрацьовані науковцями позиції, стверджує, що компетентність не протиставляється знанням, умінням, навичкам – вона їх вміщує, хоча не є їхньою простою сумою; компетентність охоплює не тільки когнітивну й операціонально-технологічну складові частини, а й мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову, містить результати навчання, систему ціннісних орієнтацій, тому компетентності формуються не тільки під час навчання, а й під впливом родини, друзів, роботи, політики, релігії тощо.

Зазначені положення науковця свідчать про те, що у плануванні розвитку будь-яких компетентностей слід зважати на їх поліфункціональність і складну структуру, яка інтегрує інші залежні якості та характеристики.

Для нашого дослідження значущими є також позиції О. Ніколаєску, котрий трактує сутність соціальної компетентності як «процес і результат засвоєння й активного відтворення особистістю соціально-культурного досвіду (комплексу знань, умінь, цінностей, норм, традицій) на основі її діяльності, спілкування, відносин; як інтегративний результат, що передбачає зміщення акцентів із їх накопичення до формування здатності застосовувати досвід діяльності у вирішенні життєвих проблем, брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу, активність у командній роботі, попереджувати і вирішувати конфлікти, бути толерантним у складних ситуаціях, проявляти емпатійність» [4, с. 6]. Такий соціальний контекст стосується практично всіх компетентностей майбутнього педагога, оскільки передбачає їх реалізацію у життєвому, соціальному просторі особистості впродовж життя.

Цінність становить модель компетенцій, розроблена Т. Дюраном [7]. Виділені ним рівні компетенції – дані, інформація, знання, навички, ноу-хау, компетенції, досвід – дозволяють моделювати етапи формування компетенції. Для спеціалістів із соціальної роботи особливо важливим є етап ноу-хау, який Т. Дюран визначає як здатність робити (діяти), здатність діяти певним чином відповідно до поставленої мети.

На інтегративній природі компетентності наголошує Н. Бібік, вказуючи, що компетентність виступає як універсальний метарівень, що в інтегрованому вигляді представляє освітні результати, які досягаються засобами не лише змісту освіти, але й соціальної взаємодії, як соціально закріпленій освітній результат, як реальні вимоги до засвоєння знань, способів діяльності, досвіду, відношень у певній галузі знань, якостей особистості, що діє в соціумі [2, с. 46].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Закономірно, що зміст і технології організації навчально-виховного процесу у закладах вищої педагогічної освіти повинні орієнтуватися на реалізацію зазначених теоретичних засад. Проблема змісту, структури, технологічних особливостей формування компетентності майбутніх фахівців присвячені праці Г. Єльнікової, І. Зимньої, О. Овчарук, В. Маслова, А. Хуторського, С. Фурдуй та ін.

На соціальній складовій частині змісту навчальних завдань акцентує увагу С.Б. Фурдуй: «Якість освіти, яку надає вища школа, оцінюється за рівнем виконання цілісного та взаємозумовленого комплексу освітніх завдань (навчальних досягнень, соціалізації випускників, що передбачає оволодіння навичками орієнтації та функціонування в сучасному суспільстві, розвитку громадянської свідомості) за умов відповідності освітніх послуг вимогам споживачів, додержання нормативних вимог до умов навчання, виконання освітнього стандарту» [6].

Узагальнюючи теоретичні та методичні аспекти компетентнісного підходу у професійній освіті, формування соціальної компетентності майбутнього педагога, важливо працювати над пошуком алгоритмів організації навчального процесу з конкретної навчальної дисципліни у рамках визначених концептуальних позицій.

Мета статті – на основі аналізу теоретичних позицій формування соціально-рефлексійної компетентності майбутнього педагога визначити й обґрунтувати підхід до розробки навчального курсу «Соціальні мережі», забезпечення його спрямування на розвиток і саморозвиток означеної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Програмування курсу «Соціальні мережі», зокрема модернізація його змістово-технологічної основи, підпорядковані, окрім традиційних, реалізації цілей, пов'язаних із розвитком соціальної, соціально-рефлексійної компетентностей майбутнього вчителя. Передусім слід виходити з сутності феномену соціальних мереж, їх поліфункціональності, багатофакторності та складності взаємовідносин із користувачами, а також впливу соціальних мереж на формування соціального, життєвого, освітнього просторів молоді людини (студента, учня). У цьому контексті соціальна рефлексія виконує дуалістичну функцію: з одного боку, вона сприяє комплексному осмисленню цих процесів, визначенню особистісно орієнтованих принципів взаємовідносин із соціальними мережами, з іншого – продуктивний формат користування їх можливостями сприяє розвитку соціальної рефлексії, яка є важливою для різних галузей діяльності, процесу життєздійснення загалом.

Переходячи від інформаційно-репродуктивної до компетентнісної системи освіти, важливо з'ясувати не лише суть соціальних мереж і технологічні особливості їх використання, а й зміст і структуру компетентності людини як суб'єкта індивідуальної, особистісно орієнтованої траєкторії розвитку взаємовідносин у зазначеному аспекті.

Так, блок теоретичних тем повинен сформувати у студента цілісне бачення модерного світу віртуальної реальності як іманентної складової частини соціального простору сучасної людини, щоб зрозуміти складність завдання самовизначення у його контексті та розвитку здатності до управління процесами (наприклад, теми: «Інтернет як соціально-історичний феномен». «Віртуальна реальність як новий вимір існування соціуму». «Соціологічні аспекти функціонування Інтернету». «Еволюція соціальних мереж та їх вплив на розвиток суспільства, особистості». «Людина в умовах віртуального соціуму: суб'єктність позиції». «Особистісні аспекти поведінки в просторі соціальних мереж». «Людина як суб'єкт творення власного віртуального мікросоціуму». «Соціальні мережі як чинник осучаснення освітнього простору, навчальної діяльності». «Інформаційно-комунікативні освітні технології». «Інформаційно-комунікативні чинники підвищення соціальної компетентності». «Інформаційна безпека та гігієна. Їх значущість у процесі віртуальної комунікації, освітнього процесу»).

На основі опрацювання теоретичного матеріалу студент повинен усвідомлювати, що соціальні мережі – це віртуальне відображення реального соціуму з характерними йому внутрішніми процесами, своїми унікальними специфічними ознаками, які зумовлюються фактором віртуальності та набором додаткових інструментів інформаційної взаємодії.

Закономірно, що соціально-комунікативна сфера потребує цілеспрямованості, збалансованості та системності розвитку, в рамках якого особливо значущими є питання підготовки до використання можливостей соціальних мереж, які постійно розширюються, видозмінюються. Проблематика є особливо актуальною для молодих людей у період їх освітньої діяльності (загальної, професійної), тому підготовка майбутнього педагога у цьому аспекті має бути спрямована на власний соціально-комунікативний простір, а також на сприяння формуванню здатності допомагати майбутнім школярам вибудовувати оптимальні взаємовідносини з соціальними мережами як одним із базисних елементів, які утворюють систему глобального суспільного життя. Слід визнати, що сучасний рівень інтеграції в соціальну, освітню, побутову, економічну, особистісну та інші важливі сфери життя частіше є стихійним, малокерованим.

Іншими словами, людина сама встановлює рамки та потенціал свого розвитку та самореалізації в віртуальному соціумі згідно з власним домаганням, мотивацією, вмінням постановки актуальних, чітких цілей і визначення можливостей їх досягнення. У цьому розумінні алгоритм «актуалізація можливостей – мотивація – ціль» є основоположним.

Зазначені вище позиції алгоритмізують процес формування компетентності користувача як суб'єкта соціально-інформаційного простору, який і повинен стати основою навчального процесу будь-якого рівня (школи, ЗВО), а відтак і навчального курсу «Соціальні мережі» для майбутніх педагогів. Алгоритми стосуються безпосередньо логіки процесу, оскільки потенційно вони можуть бути адаптовані до вивчення не лише спеціального курсу, а й інших споріднених навчальних дисциплін, і що найголовніше – можуть бути використані студентами для самостійної роботи, яка стосується саморозвитку соціально-інформаційної компетентності у процесі оволодіння технологіями роботи в соціальних мережах. Закономірно, що соціально-рефлексійна діяльність тут буде провідною, тобто такою, що визначає індивідуальний, особистісно орієнтований характер і стиль роботи.

Практико-технологічна складова частина курсу «Соціальні мережі», орієнтована на розвиток соціальної рефлексії, реалізується через опрацювання таких тем, як: «Я-концепція в умовах віртуального простору, теоретико-технологічні основи її формування». «Особистісна орієнтованість роботи з інформацією як умова переходу на компетентнісну систему освіти». «Формування суб'єктної позиції в структурі соціальної взаємодії (у т. ч. в соціальних мережах)». «Розвиток соціальної рефлексії в структурі розвитку соціальної компетентності». «Оптимізація управління власним мікросоціумом, включаючи віртуальний» та ін.

Логіка формування практичного блоку тематики навчальних занять передбачає перехід студента на наступний, технологічний рівень розвитку соціальної компетентності, із використанням можливостей соціальних мереж.

Важливо дослідити можливості курсу «Соціальні мережі» з позиції розвитку соціальної рефлексії у студента – майбутнього педагога. Передусім слід виходити з того, що розвиток соціальної рефлексії необхідно розглядати як складову частину структури розвитку соціальної компетентності, у якому мережеві технології виступають реальним інструментом оптимізації процесу. Соціальна рефлексія студента у цьому контексті трактується як ціль і засіб одночасно. Мережеві технології є ефективним засобом формування не лише власного соціального простору студента, а і цілісного освітнього простору особистості, його інтеграції в соціальний, підвищення ефективності

освітньої діяльності. Важливим є розуміння того, що особистісна орієнтованість роботи з інформацією є умовою переходу на компетентнісну систему освіти, чому активно сприяє рефлексійна позиція студента у соцмережах.

Лише розуміння особливостей процесів, пов'язаних із соціальною рефлексією, веде до обґрунтованого використання можливостей мережеских інструментів у процесі соціальної, особистісної, професійної самореалізації.

Навчальний курс «Соціальні мережі» повинен допомогти студентові зрозуміти суть, структуру та механізми цього процесу, а також пояснити, як досягнути успіху у виконанні завдань із формування та подальшого розвитку соціальної рефлексії як важливої професійної якості. З огляду на те, що розвиток соціальної рефлексії відбувається в різних площинах і враховуючи складність його структури (яка об'єднує елементи різних глобальних надсистем), для формування цілісного уявлення про соціальну рефлексію необхідно проаналізувати хронологію і логіку її формування на різних рівнях та в різних системах координат.

Алгоритмізуємо процес у такий спосіб. Виходячи з того, що поставлена ціль розвитку соціальної рефлексії у структурі розвитку соціальної компетентності на основі соціальних мереж, згідно з визначеною проблематикою, полягає у підвищенні рівня соціальної рефлексії у студента, розпочати розробку послідовності дій, необхідних для її реалізації, потрібно з формування загальної концепції процесу. Як уже зазначалося, ця концепція повинна містити ряд супідрядних цілей та інструментарій, який дозволить технологічно об'єднати їх та утворити систему з чітко виділеним вектором розвитку в напрямку реалізації основної мети.

Логіка підбору проміжних цілей (етапів) базується на опрацьованому теоретико-методичному матеріалі з педагогічних, психологічних і соціологічних дисциплін і загальному розумінні принципів особистісної та соціальної взаємодії. Важливим фактором також є послідовність розвитку та така черговість реалізації завдань, яка дозволить отримати максимальний ефект саме щодо процесу розвитку соціальної рефлексії.

Закономірно, що етап підготовки до будь-якої роботи, а надто до роботи зі складними системними явищами і полізадачністю, є найбільш важливим і базисним за своєю суттю. Саме на цьому етапі закладається формула успішності всієї роботи, адже відбувається актуалізація плану – дорожньої карти, накопичується необхідний теоретичний і нормативний матеріал, формується уявлення про аспекти робочого процесу, підбирається інструментарій його забезпечення та діагностики ефективності.

Отже, у рамках опрацювання студентами теми мережеских технологій як чинника розвитку соці-

альної рефлексії важливо задати такий напрям роботи, в рамках якого студенти матимуть можливість перейти від досвідного (зазвичай стихійного) формату роботи у соціальних мережах до теоретичного розуміння процесів та основ їх оптимізації. Саме теоретичні засади процесу дозволять студентові реально проаналізувати наявний досвід, усталені стереотипи своєї, особистісно орієнтованої взаємодії з соціальними мережами, виявивши позитивні надбання та процеси, які слід класифікувати як деструктивні.

Особливо актуальними є проблеми використання соцмереж для підвищення ефективності навчальної діяльності, процесу професійного становлення. Йдеться про технології роботи з інформацією, здатністю відібрати цінну, правильно її структурувати, осмислити, адекватно використати відповідно до актуальних потреб. Задана спрямованість роботи й окреслений комплекс головних і супідрядних цілей та загальні концептуальні підходи до їх реалізації дадуть можливість перейти на наступний етап роботи.

Аналіз процесу та результатів підготовчого періоду проводиться на основі головних критеріїв якості в процесі роботи (поточний контроль) і після її завершення. Очевидно, що отримані результати подальшого впровадження розробленої програми потребуватимуть постобробки з метою аналізу успіхів і недоліків, проте проміжний аналіз дозволить коректувати напрям роботи, збільшуючи у такий спосіб її ефективність.

Самопізнання – це сутнісна основа рефлексії, тому цей етап є ключовим і таким, що реалізується на всіх етапах роботи. Якщо йдеться про соціальну рефлексію як форму об'єктивної рефлексійних процесів, то тут етап самопізнання набуває особливого значення, оскільки відбувається актуалізація свого реального «Я». У контексті рефлексійних механізмів це означає актуалізацію рівня розуміння себе як об'єкта та суб'єкта соціального середовища, своїх особливостей, рис, особистісних характеристик і визначення потенційних можливостей перспективного розвитку соціальної, соціально-рефлексійної компетентностей. У такий спосіб формується мотиваційна та цільова бази, задається вектор розвитку.

Важливим є етап планування розвитку соціальної рефлексії. Попри всю складність і системність такого явища, як соціальна рефлексія, планування формування та подальшого розвитку не є складним процесом, суть його полягає в дотриманні чітко визначених принципів, які забезпечать функціонування необхідних механізмів розвитку. Потрібно розробити для себе головні алгоритми реалізації визначених на підготовчому етапі цілей у сфері самопізнання, соціальної рефлексії згідно з особистісними домаганнями та здійснювати пошук ситуацій і процесів (бажано в межах локального

соціуму), які потенційно можуть дати відповіді на актуальні питання. Цей процес може мати вигляд спіральної прогресії, де кожен новий виток означає більш глибоке рефлексійне занурення. Саме так відбувається розвиток навиків соціальної рефлексії і поглиблюється рівень самопізнання в цілому. Важливо дотримуватися принципів поетапності, поступового збільшення рівня складності й аналітичності процесу.

Етап реалізації програми дій передбачає, що кожен етап програми з формування та розвитку соціальної рефлексії потребує окремого підходу, згідно з його специфікою, складністю тощо, проте алгоритм дій, необхідних для реалізації етапу, є сталим. Оскільки все, що стосується соціально-рефлексійних процесів, означене високим рівнем суб'єктивності, аналіз та оцінювання ефективності процесу також матиме тенденцію до пріоритетності суб'єктивних оцінних суджень. Все залежить від того, як студент оцінює свої власні здібності, наскільки складною в його розумінні є та чи інша задача та скільки було затрачено ресурсів за результатами порівняння очікуваних та отриманих наслідків діяльності. Важливо аналізувати і відчуття, особистісні переживання, які ці процеси супроводжують, адже у процесі самопізнання невід'ємною є й емоційна сфера. Задля посилення аналітичної складової частини розвитку соціальної рефлексії необхідно перед початком роботи над проблемою визначити для себе ряд критеріїв, які можуть слугувати маркувальними ознаками, на яких і базуватиметься аналіз. Складним, але важливим завданням буде розробка методик проміжного аналізу, адже він дасть можливість корегувати вектори розвитку вже в ході роботи. Такий підхід дозволить значно зекономити час та інші ресурси освітнього процесу.

Як і у разі з аналітичним складником, корекційний етап також побудований на домінуванні суб'єктивного явлення про кінцевий результат розвитку соціальної рефлексії у процесі вивчення курсу «Соціальні мережі». Часто результат самопізнання, а ще частіше – результат дослідження себе як об'єкта та суб'єкта соціального середовища (навіть на рівні підсистем) призводить до отримання незадовільних результатів або ж висновків, які банально не подобаються. З огляду на те, що на аналітичному етапі процесу рефлексії будь-які зовнішні впливи мінімізовані, постає небезпека інтенсифікації психологічних захисних механізмів (ігнорування, уникнення, тощо), які не дозволять адекватно оцінити отримані (хоч і невтішні) результати та провести відповідно до них ефективну корекційну роботу. Що ж стосується корекції ефективності самого процесу соціальної рефлексії, то тут варто зважати на безперервність і скрупульозність у дотриманні вищезазначених принципів розвитку соціально-рефлексійної компетентності студента.

У разі проходження вищевказаних етапів підготовки студент, як головний суб'єкт їх реалізації, може вважати себе готовим до управління будь-яким системним саморозвивальним процесом, у т. ч. і формуванням соціальної компетентності в цілому.

У цьому плані важливою є позиція викладача, який через активну співпрацю зі студентами, використовуючи інтерактивні форми та методи навчання, задаватиме параметри адекватної спрямованості навчання, регулюватиме його, орієнтуючись на спільно визначені цілі підвищення рівня соціальної адаптації студента, ефективної інтеграції соціального простору в реальний, а також розвитку соціально-рефлексійної компетентності, завдяки якій у професійній діяльності майбутній вчитель зможе реалізувати ці функції щодо школярів.

Висновки. Отже, визначені теоретичні позиції формування та розвитку соціальної компетентності майбутнього вчителя зумовлюють такий підхід до організації навчальної діяльності студентів, в рамках якого активуються саморозвивальні функції. Запропонований підхід до розробки навчального курсу «Соціальні мережі», зокрема забезпечення його спрямування на розвиток і саморозвиток означеної компетентності, має своє змістове наповнення, яке стосується, насамперед, теоретичного розуміння сутності процесів розвитку взаємовідносин користувача із соціальними мережами. Практичний аспект передбачає усвідомлену, алгоритмізовану програму дій, орієнтуючись більшою мірою на власний соціальний простір. Тому програма курсу «Соціальні мережі» у комплексі усіх її складових частин підпорядкована, окрім традиційних, реалізації цілей, пов'язаних із розвитком соціальної, соціально-рефлексійної компетентностей майбутнього вчителя.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.І. Овчарук. К.: К.І.С., 2004. С. 45–50.
2. Драч І.І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти. Проблеми освіти: наук. зб. К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. 2008. Вип. 57. С. 44–48.
3. Луговий В.І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні. Педагогіка і психологія: Науково-теоретичний та інформаційний журнал. 2009. № 2. С. 13–25.
4. Ніколаєску І.О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів: наук.-метод. посіб. Черкаси: ОІПОП, 2014. 76 с.

5. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти: монографія / за ред. Г.В. Єльнікової. Київ – Чернівці: Книги-XXI, 2010. 460 с.

6. Фурдуй С.Б. Компетентнісний підхід у вищій школі в Україні: розробка та впровадження ідей при

підготовці фахівців соціономічної сфери. Молодий вчений. 2017. № 3(43). С. 485–489.

7. Durand T. Strategizing innovation: competence analysis in assessing strategic change. *Competence-Based Strategic Management* / A. Heene, R. Sanchez (eds). Chichester: Wiley, 1997.